

Bayezid Sancağı Örneğinde Osmanlı İdari Yapısında Yurtluk - Ocaklık Sistemi

Hakan Kaya*

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ağrı,
Türkiye

Öz

Osmanlı Devleti'nin idari yapılanmasında değişik uygulamalar mevcuttu. Bundan dolayı idari teşkilatlanmada bölgeler arası bazı farklılıklar göze çarpmaktaydı. Hatta bir eyaletin (Diyarbakır) kazaları arasında bile farklı uygulamalar bulunmaktaydı. Osmanlı idari yapılanmasında farklı olan uygulamalardan biri de *yurtluk-ocaklık* sistemidir. Osmanlı Devleti, *yurtluk-ocaklık* sistemiyle Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki ulaşılması güç olan bazı yerleri yönetim açısından serbest (özerk) bırakarak klasik sistemden farklı bir uygulamaya gitmiştir. Kürt sancakbeylerinin devlete karşı sorumlulukları, Osmanlı Devleti'nin diğer sancaklarında görev yapan yöneticilerden pek farklı değildi. Yerel beyler, askeri seferlere iştirak ettiği zaman beylerbeyine itaat etmek ve devlete yıllık vergisinden belli bir pay vermek zorundaydılar. Bu yerlerden biri de *yurtluk-ocaklık* ile yönetilen Bayezid Sancağı'dır. Bayezid Sancağı, coğrafi konum itibarıyla da önemliydi ve Osmanlı ile İran arasında bir tampon sancak görevi üstlenmekteydi. Bununla birlikte doğuya yapılan seferler için gerekli lojistiğin ulaştırılmasında da büyük bir ehemmiyete haizdi. Özellikle Revan ve Tebriz'e yapılan seferlerde bölge önemli bir ikmal sancağı konumundaydı. Bu durum, Bayezid şehri ve kalesini oldukça etkilemiştir. Osmanlı Devleti ile İran arasındaki sınır anlaşmazlıkları iki devleti çoğu zaman karşı karşıya getiren en önemli neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kürtler, Sistem, İdari Teşkilat, Bayezid Kalesi.

The Yurtluk-Ocaklık System in Ottoman Administrative Structure in the Case of Bayezid Sanjak

Abstract

There were different applications in the administrative structure of the Ottoman Empire. For that reason, some interregional differences in the administrative structure attracted the attention. Moreover, there were differences between the districts of a province (Diyarbakır). One of the different application in the ottoman administrative structure is the *yurtluk-ocaklık* system. With the *yurtluk-ocaklık* system, Ottoman empire brought a different application differ from the classical system by leaving some locations liberated (autonomous) where Kurds were living in the back of beyond, with regards to administration. (The duties of the Kurdish sanjak governors towards the empire were not quite different than the duties of the governors ruling the other sanjaks of Ottoman Empire. When local governors were attending

Makale Bilgileri:

Gönderim / Recieved:
12.11.2015
Kabul / Accepted:
25.01.2016

* Sorumlu Yazar:

Ağrı İbrahim Çeçen
Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü,
Ağrı, Türkiye
hakankaya.history@gmail.com

military expeditions, they had to obey the Governor and gave a particular amount from their annual tax to the empire.) One of these locations is Bayezid Sanjak, governed with the *yurtluk-ocaklık* system. The Bayezid Sanjak was important from the point of view of the geographical position and took on as a buffer sanjak task between Ottoman and Persia. On the other hand, it had a great importance by providing the necessary logistics fort the expeditions to the east. The location was in the fulfilment sanjak position, especially for the expeditions to Revan and Tebriz. This situation has greatly influenced the fortress and city of Beyazid. The border conflicts between Ottoman Empire and Persia is the most important argument mostly exposing both states.

Keywords: Ottoman Empire, Kurds , System, Administrative Organization, Bayezid Fortress.

Giriş

Osmanlı Devleti, bir bölgeyi idare etmek için ilk dönemlerden itibaren fethettikleri bölgelere iki görevli atamışlardır. Bunlardan biri, askeri sınıftan ve padişahın yürütme yetkisini temsil eden bey, diğeri ise ulema sınıfından ve padişahın yasal yetkisini elinde bulunduran kadı olmuştur (İnalçık, 2006, s. 108). Osmanlı ülkesinin büyük bir kısmı eskiden beri dirlik sistemi ile yönetilmiştir. Beylerbeylikleri meydana getiren sancaklar; has, zeamet ve tımar şeklinde taksim edilmişti. 1590 yılından sonra sınırları daraltılan beylerbeylikler bu tarihten itibaren eyalet olarak isimlendirilmişlerdir. Osmanlı ülkesi 1610'lara doğru toplam 32 eyalete ayrılmıştı. Eyaletler vergi gelirlerine göre salyaneli (yıllıklı) ve salyanesiz (yıllıksız) olarak ikiye ayrılmaktaydı. Salyaneli eyaletlerin gelirleri sipahilere tımar olarak dağıtılmaz, vali bütün askeri ve idari harcamaları karşıladıktan sonra başkente her yıl salyane adı altında bir miktar vergi gönderirdi (İnalçık, 2006, s. 109-111). Örneğin Mısır ve Bağdat gibi beylerbeyliklerin yönetiminden devlet hazinesine nakit olarak yıllık belli ödemeler yapılmaktaydı. Bunlara salyaneli eyaletler denilmekteydi (Kunt, 2011, s.19).

Osmanlı idari teşkilatında tımar sisteminin uygulandığı eyaletlere de salyanesiz eyaletler denir. Buralarda tahrirler yapılır, yapılan tahrirlere göre eyaletlerin gelirleri has, zeamet ve tımar şeklinde taksimata tabi tutulurdu (İnalçık, 2006, s. 110-113). Osmanlı Devleti'nde salyaneli ve salyanesiz eyaletlerin dışında farklı yönetim şekilleri de bulunmaktaydı. Devlet, özellikle dağlık, sarp ve ele geçirilmesi zor olan yerlerde merkezi yönetimin yerleştirilmesi yerine yerel beylerin yarı bağımsız hareket etmelerine olanak

sağlayan bir idari nizamı tercih etti. Kırım, Eflak, Boğdan, Erdel ve Doğu Anadolu'daki bazı yerlerin idari yapısı eskisi gibi (tarihi süreçte değişikliğe uğramış olsa bile) devam etmiştir. Çeşitli sancaklara ayrılmış olan Doğu Anadolu'daki yerel beyler, Kırım Hanları, Eflak, Boğdan ve Erdel prensleri Osmanlı Devleti'nin onaylaması şartıyla kendi sınırlı alanlarında hüküm sürüyordu. Devlet yöneticileri (Tanzimat dönemine kadar) beyliklerin iç işleyişlerine karışamayarak eski yönetimlerin devam etmesine imkân sağlamıştır. Böyle bir politika izlenmesinin nedeni devletin buralarda kesin egemenlik kurmak istemesidir denebilir. 16. yüzyıl başında yarı bağımsız olarak Osmanlı egemenliğine giren Kürt beyliklerinden bazılarının bir iki nesil sonra dirlik sisteminin işlediği normal Osmanlı sancağına dönüştüğü de belirtilmelidir. (Kunt, 2011, 20).

Doğu Anadolu'nun Fethi

İran'da Safevi hanedanının tahta çıkmasından sonra şahlar Kürtler üzerinden egemenlik kurma faaliyeti içerisine girmeye başladı. İran şahları genellikle aşiret reislerini irsi valilik unvanıyla görevlendirerek hâkimiyetlerini İran'daki Kürtler üzerinde tesis etmeye çalışmış ve Osmanlı'daki Kürt aşiretlerini hem silah hem de ideolojik bakımlardan desteklemişlerdir (Averyanov, 2010, s. 23).

Osmanlı-İran ilişkilerindeki gerginlik, II. Bayezid döneminden beri devam etmekteydi. Şah İsmail'in Doğu Anadolu'da egemen olma isteği ve Yavuz Sultan Selim'in yayılma sahalarından birinin de bu bölge olması Safevilerle Osmanlıları karşı karşıya getirmiştir. I. Selim takip ettiği doğu siyaseti nedeniyle Çaldıran Savaşı'nda Şah İsmail ile karşı karşıya geldi. Osmanlı Devleti'nin

zaferiyle sonuçlanan savaşın akabinde Doğu Anadolu'daki yerler peyderpey Osmanlılara bağlandı. Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlılara bağlanmasında etkili olan İdris-i Bitlisi, Doğu Anadolu için de aynı politikayı benimsedi. Padişah, İdris-i Bitlisi'yi Urmiye Gölü'nden Malatya ve Diyarbakır'a kadar uzanan bölgeyi Şah İsmail'e karşı ayaklandırıp Osmanlı Devleti'ne bağlaması için Doğu Anadolu'ya gönderdi. İdris-i Bitlisi'nin bu süreç içerisinde Doğu Anadolu'da yaptığı faaliyetler bu coğrafyada siyasi ve idari nizamın tesisinde önemli bir role sahipti. (Göyünç, 1991, s.15-16; Uzunçarşılı, 2011, s. 275; Doğan 2011, s. 33).

Osmanlı Devleti'ne itaat eden Kürt beyleri arasında Bitlis hâkimi Emir Şerefeddin, Hizran (Hizan) meliki Emir Davud, İmadiye hâkimi Sultan Hüseyin gibi şahsiyetler bulunmaktaydı (Uzunçarşılı, 2011, s. 275). Osmanlı'nın bu başarısında serbesti gibi statüsünün verilmesinin rolü önemlidir. Şah İsmail kendine bağlı valilikler oluşturmaya çalışırken Osmanlı *yurtluk-ocaklık* veya *hükümet* gibi alternatif sistemler kurarak Kürt beyleriyle ortak bir noktada anlaşmaya çalışmıştır denilebilir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Mühümme Defteri (MD), 180, s. 24-25).

Bayezid'in Osmanlıların Hâkimiyetine Geçmesi

Bayezid, ilk olarak Sultan Selim (1512-1520) döneminde Osmanlıların egemenliğine geçmiş ancak kısa bir süre sonra Safevîler'in kontrolüne girmiştir. Burası Osmanlı idari yapısında önceleri Van eyaletine bağlı bir sancak iken daha sonra Erzurum eyaletine bağlanmıştır. Bayezid, Osmanlı-İran sınırına çok yakın olması hasebiyle Osmanlı ve İran arasındaki sınır anlaşmazlıklarında başat rol oynayan önemli yerlerden biri olmuştur (Tuncel, 1994, 493). Bayezid Sancağı, İrakeyn Seferi (1533-34) sonucunda tekrar Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir (Aydın, 1998, s. 52, 248, 252). Bayezid Sancağı 1547'de Van ve Erciş ile birlikte İran'ın hâkimiyetine girmiş ve bu durum neticesinde bazı yerleri harap olmuş ise de Ağustos 1553'te, Nahçıvan Seferi sırasında tekrar Osmanlı

egemenliğine girmiştir (İnbaşı, 2004, 191-192; Kırzioğlu, 1976, s. 179, 183). 1548-1549 yılları arasında Safevîlerle Osmanlılar arasında yapılan savaşlarda büyük bir zarar gören ve stratejik açıdan önemli bir konumda olan bölge, 1578 yılında kesin olarak Osmanlı egemenliğine girmiştir (Gül, 2011, s. 157; Karataş, 2014, s. 5).

Bu süreçte İranlılar, Osmanlı Devleti'nin batıda yaptığı savaşları fırsat bilerek Osmanlı Devleti'nin doğudaki topraklarını ele geçirmeye çalışmıştır. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin doğudaki şehirleri, Osmanlılar ile İranlılar arasında sık sık el değiştirmekteydi. Osmanlı Devleti bu duruma son vermek için İran'ın 17. yüzyılda içinde bulunmuş olduğu zor durumdan faydalanmak istemiştir. IV. Murad (1623-1640) bu amaçla 1634 yılında Revan (Erivan) seferine çıkmıştır. Bu sefere katılan yerel beylerden "Çolak" lakabıyla bilinen Abdi Paşa'ya Bayezid Sancağı'nın mutasarrıflığı verilmişti (Gündoğdu, 1991, s. 15).

Osmanlılar tarafından 1578'de kesin olarak fethedildikten sonra Bayezid Sancağı tahrire tabi tutularak Van Eyaletine bağlanmıştır (Gül, 2011, s.158). Osmanlı ile İran arasında meydana gelen savaşların bilgisini veren ve bu savaşlarda Bayezid Sancağı'nın önemini gösteren çok sayıda arşiv belgesi bulunmaktadır. Örneğin 1734- 1735 yılları arasında Osmanlı İran arasında vuku bulan savaşla ilgili çok sayıda mühimme kaydı bulunmaktadır. Bu mühimmelerde Bayezid Sancağı'nın bulunduğu konum itibarıyla diğer şehirlere takviye güç sağladığı görülmektedir. Mesela 1734-35 tarihli mühimme kaydında merkezi yönetim, İran'ın Tebriz, Revan ve Gence'ye yönelik yaptığı saldırılar veya zararlı faaliyetlerinden dolayı Bayezid Sancağı mutasarrıflarının daima yardıma hazır bulunmalarını tembih etmiştir (Erkan, 2007, s. 67-68-83-84.).

Merkezi hükümet, Nadir Şah'ın Tebriz tarafından hareket ederek Hamedan taraflarına doğru hücum edip Bağdat ve Musul taraflarında zarara sebebiyet verdiğini belirtmiştir. Padişah, adı geçen yerlerin Bağdat ve Diyarbakır eyaletleri taraflarından takviyesinin yapılması gerektiğini, Erzurum valisinin vereceği emre uyulması ile vali

ne tarafa görevlendirirse ona göre hareket etmek üzere hazır bulunmasını ve Bayezid Mutasarrıfı Mahmud Paşa'nın padişaha sadakatte kusur etmemesine dair ferman göndermiştir (BOA, HAT, 3/238). Arşiv belgelerinden de anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti, sancağın sınır hattında olması hasebiyle İran'a yapılacak seferlerde daima hazır olmasını istemiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti, ordu iaşesine büyük önem vermiş, gerektiğinde başka yerlerden takviye yapılmasına dair emirnameler göndermiştir. Örneğin, I. Mahmud (1730-54) Tebriz'de bulunan askerlerinin iaşesine takviye yapılmasını ve takviye yapılırken Bayezid, Eleşkirt, Şelve ve Malazgirt sancaklarının ve Mahmudiye hükümetlerinin gerekli hassasiyeti göstermeleri istemiştir. Devlet bu nakil sırasında alınacak öküz ve bargirlerin ücretlerinin ödeneceği taahhüdünde de bulunmuştur (BOA, MD, 138, s. 118-119).

Osmanlı Devleti ile İran arasındaki sınır anlaşmazlıkları iki devleti çoğu zaman karşı karşıya getiren en önemli neden olmuştur. Sınır savaşlarında her iki devlet de savunma önlemleri almak zorunda kalmıştır. Mesela bir serhad kalesi olan Bayezid Kalesi için önemli bir ihtiyaç olan barutun gönderilmesine dair arşiv kayıtları bulunmaktadır (BOA, Maliyeden Müdevver (MAD), 03288). Kalenin bir serhad/sınır kalesi olması bu askeri tedbirlerin alınmasını kaçınılmaz kılmıştır. Şu ana kadar incelenen arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere Bayezid Kalesi'nin sınırda olması buraya sürekli bir takviyenin yapılmasına ve gerekli tedbirlerin alınmasına yol açmıştır.

İran'la sınır komşusu olan Osmanlı Devleti açısından bölgenin en dikkate değer önemi, her daim çatışma riski barındırmasıdır. Bununla birlikte doğuya yapılan seferler için gerekli lojistiğin ulaştırılmasında da büyük bir ehemmiyete haizdi (BOA, MD. 180, s. 24-25). Özellikle Revan ve Tebriz'e yapılan seferlerde bölge önemli bir ikmal sancağı konumundaydı. Bu durum, Bayezid şehri ve kalesini oldukça etkilemiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi sancağın sınırda olması dolayısıyla da İran'la yapılan savaşlarda geçiş güzergâhı konumunda olması, şehir ve kalenin bu durumdan oldukça

zarar görmesinde sebep olmuştur. Bundan dolayı şu ana kadar incelenen belgelerde kalenin tamiratına dair çokça kayıt bulunmaktadır (BOA, MAD. d, 3609/225).

Bayezid Sancağı, coğrafi konum itibarıyla de Osmanlı ve İran arasında bir tampon sancak görevi üstlenmekteydi. Zira, Osmanlı toprakları dışında (İran-Azerbaycan) meydana gelebilecek herhangi bir olumsuzluk, Bayezid'in yanı sıra, Kars, Erzurum gibi Osmanlı şehirlerini de etkileyebiliyordu. Padişahlar zaman zaman İran ve Osmanlı Devleti arasında el değiştiren Nahçıvan, Revan gibi şehirlerin mimari, bayındırlık ve sosyo-ekonomik açılarından gelişmesi için çaba harcamış ve savaşların meydana getirdiği olumsuzluğu gidermeye çalışmıştır (Bilgili, 2004, s. 210). Bu şehirlerde yaşanan sıkıntıların devletin siyasi, sosyal ve ticari alanlarda olumsuz şekilde etkilenmesine neden oluyordu. Ayrıca bir sınır şehri olan Bayezid Sancağı Osmanlı İran arasındaki ticarete önemli geçiş noktalarından biriydi. Bundan dolayı Bayezid'in ticari malların geçişi noktasında önemli bir işlev gördüğü söylenebilir. Revan'ın ihraç malları arasında kökboyalı kırmızı ve ak bez, pirinç, şarap, ev eşyası, pamuk gibi mallar yer almaktaydı. Bu mallar Osmanlı-Rusya-İran üçgeninden Karabağ, Bayezid, Kars, Erzurum, Tiflis, Şuşa gibi şehirlere satılmaktaydı (Bilgili, 2004, s. 211).

Osmanlı İdari Yapısında Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar

Doğu Anadolu Bölgesi Osmanlı Devleti'nin bazı bölgeleri gibi düzenli bir yerleşmeye sahip değildi. Bu bölgede göçebe hayat tarzının yaygın olduğu söylenebilir. Buradaki sancakların yönetimi buldukları yerlerde etkili olan yerel beylere, aşiret liderlerine ve şeyhlere verilmişti. İrsi lordluk gibi bir sistemin egemen olduğu bu bölgeye devlet bir kadı tayin ederdi. Bu yerlerde yurtluk- ocaklık ve malikane-divani denilen sistemle idare edilen aşiretler belli sayıda askerle Osmanlı ordusunda savaşa katılırlardı (Ortaylı, 2012, s. 252). Bu noktada yurtluk ve ocaklık kavramlarını biraz açıklamakta fayda vardır.

Ocaklık, Osmanlı öncesi dönemde kaynaklarda toprak tasarrufu ve toprağın hizmet karşılığındaki

kullanım hakkının belli bir aileye bırakılması anlamında kullanılmaktadır. Moğollar, İlhanlılar, Anadolu Selçukluları ve Anadolu beyliklerinde askerî iktâların emîr veya sipahinin erkek çocuklarına intikal eden şekline ocaklık veya ocakzâde tımarları denildiği bilinmektedir. Bunlar daha sonra Osmanlı tımar sistemi içinde varlıklarını devam ettirmiş, ocakzade tımarları olarak tahrir ve tımar kayıtlarında yer almıştır (Kılıç, 2007, s. 317). Bu kavramı Osmanlı eyalet tevcihatı ile ilgili kaynaklar arasında görmek mümkündür (Başar, 1997, s. 118). Osmanlı idarî yapısında karşılaşılan ocaklık sancakların hükümet ve yurtluk-ocaklık denilen iki farklı çeşidi bulunmaktaydı. Hükümetle yönetilen sancaklarda kanun gereği tahrir yapılmazken, yurtluk-ocaklık sancaklarında ise bunun aksine tahrir yapılırdı. Hükümet ve yurtluk-ocaklık sancakların ortak özelliği, yerel beylerin Osmanlı idaresine itaat ettikleri ve sorumluluklarını ifa ettikleri sürece kontrolün kendilerine bırakılmış olmasıdır. (Kılıç, 2013, s. 614; Kılıç, 2002, s. 704; Solak, 2012, s. 85-86).

Hükümet denilen sancaklar mülkiyet, yurtluk-ocaklık sancaklar ise arpalık ve sancak hassı yoluyla verilirdi. Ancak ocaklık sancaklarda kanunnâme hükümlerine aykırı birçok uygulamaya rastlanmıştır. Yurtluğun “devlete ait bir gelirin kaydıhayat şartıyla tasarruf veya tevcih edilmesi” şeklinde tarif edildiği de görülmektedir. Buna göre yurtlukta yalnızca kaydıhayat şartı, ocaklıkta irsen intikal, yurtluk-ocaklıkta irs ve kaydıhayat birlikte bulunurdu ve yurtluk-ocaklıkta irsî bir devamlılık söz konusu idi. Kendilerine yurtluk veya yurtluk-ocaklık olarak arazi tevcih edilen aşiret sahibi kişiler veya yerel beyler buranın resmî sahibi değildi; araziye satamaz, bağışlayamaz, vakfedemezlerdi. Bu statünün devamı, sadakatle hizmet ve kendilerine verilen görevleri eksiksiz yerine getirmelerine bağlıydı (Kılıç, 2013, s. 615).

XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti ve toplum yapısında meydana gelen değişimler, Osmanlı devlet adamları tarafından fark edilmiş ve *kanun-ı kadime* tekrar dönmek gerektiği belirtilmişti. Osmanlı devlet adamları devletin

yapısında meydana gelen değişimleri klasik devir Osmanlı devlet ve toplum anlayışı çerçevesinde karşılaştıkları olayları yorumlamaya ve “nizam-ı alem” in bozulması olarak algıladıkları değişimleri düzeltmeye yönelik ıslahat layihaları kaleme almışlardır (Öz, 2013, s. 61). Bu dönemde yazılan Kitab-ı Müstetab (Anonim), Koçi Beğ ve Risalesi (Koçi Beğ ö. 1648), Usulü'l Hikem fi Nizamı Alem (Hasan Kafi el- Akhisari ö. 1616), Nüşatü's Selatin (Gelibolu Mustafa Ali ö. 1600), Kanunname-i Li Aziz Efendi, bunlardan bir kaçıdır (Öz, 2013, s. 18-32). Ayrıca XVI. yüzyılın sonlarından itibaren yoğunlaşan Celali İsyanları, beraberinde ciddi sosyo- ekonomik krizler getirmiştir. Bu dönemde meydana gelen Celali isyanları, kıtlıklar ve savaşlar, saray kadınların iktidara ortak olmaları vb. durumlar devleti zor durumda bırakmıştır (White, 2013, s. 177-257).

Osmanlı Devleti yerel beylere idari anlamda ihtiyaç duyduğu için devlete itaat etmedikleri halde devlet kimi dönemlerde onları yönetimde tutmaya devam etmiştir. Devlete itaatsizlik ve görevlerindeki eksiklikler onları yönetimden tamamen uzaklaştıramamıştır. Çünkü Osmanlı XVII. yüzyıldan sonra sosyal, siyasal ve ekonomi gibi alanlarda çok sayıda problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Devletin bu dönemde Celali isyanları, İran savaşları, saray içi hizipleşmeler gibi ciddi sorunları bulunmaktaydı. Merkezi hükümet bu sorunların üstesinden gelmeye çalışmış ve bölgeyi bu yerel beyler aracılığıyla kontrol altında tutmak istemiştir.

Osmanlı devlet adamları yukarıda ifade edildiği gibi 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başlarında devlet kurumlarında meydana gelen aksaklıkları gidermek amacıyla çeşitli risale veya yazılar hazırlamışlardır. Kanunname-i Li Aziz Efendi risalesinin de bu minvalde değerlendirilmesi gerekir. 1632-33'te yazılan risale dört ana bölümden meydana gelmektedir. Üçüncü bölümde Kürd mirlerinin eski ve yeni durumları anlatılmaktadır. Risalede Osmanlı üst bürokrasisinin baskıları neticesinde güçlerini yitiren Kürt mirlerinin tekrar eski durumlarına kavuşmaları, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde uygulanan

politikalara yönelik bir dönüş yapılması gereği vurgulanmaktadır (Ekinci, 2012, s. 16-17) .

Hükümet sancaklar en yüksek özerkliğe sahip birimlerdi. Devlet, ulaşılması zor olan bölgelerdeki idari birimlere yöneticiler ve iç işleri noktasında müdahalede bulunmuyordu. Padişahın onayını göstermek için resmi atama belgeleri gönderilirdi. Hükümetlerin tımar, zeamet ve hasları olmadığı gibi Osmanlı Devleti'ne ne vergi verir, ne de sipahi ordusuna düzenli asker konusunda katkı sağlardı (Özoğlu, 2009, s. 76).

Yurtluk-Ocaklığın Bayezid Sancağında Uygulanışı

1514-1517 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'na katılan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Diyarbakir, Rakka ve Musul olarak üç bölgeye ayrılmıştır. Bu eyaletler veya bölgeler arasında Osmanlı idari yapılanması ilk olarak Diyarbakir'de uygulandı. Diyarbakir modelinde şehirler arasında birtakım farklılıklar mevcuttur. Örneğin, Diyarbakir'in bazı yerlerinde tımar sistemi uygulanırken bazı yerlerinde yurtluk veya ocaklık sistemi uygulanırdı. Osmanlı Devleti, Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki ulaşılması güç olan bazı yerleri yönetim açısından serbest (özerk) bıraktı. Bu duruma örnek sayılabilecek ibareleri Osmanlı arşivinin mühimme kayıtlarında görmek mümkündür. Mesela Rumeli Beylerbeyi payesiyle Bayezid sancağı mutasarrıfı olan Mahmud Paşa'ya gönderilen hükümde “ümera-ü sairenin aba ve eslafınızdan ber vechi yurtluk ve ocaklık mutasarrıf olduğunuz memleketleri hıf ve hiraset ve reaya ve berayanın hamiyet..... Sultan Selim Han hazretleri zaman-ı saadette ba berat serbestide ve nizam-ı ali” gibi ifadeler yer almaktadır (BOA, MD, 138, s. 294).

İfadelerden anlaşıldığı üzere Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren yurtluk ocaklık sisteminin var olduğu, ayrıca Bayezid Sancağının Osmanlı'ya geçtikten sonra burada da bu sistemin uygulandığı görülmektedir. Bu serbestiyete karşı devlet, yöneticilerden reayanın korunmasını ve devlete sadakati şart koşturmaktadır. Devlet, bölgedeki yöneticilerine resmen atadıklarına ilişkin bir belge gönderilmekteydi ancak kimin

yönetici olacağına pek karışmıyordu. Yurtluk-ocaklık veya hükümetle yönetilen yerlerin beyleri miras yoluyla başa geçmekte ve asıl yöneticinin seçimi nüfuz ve güç sahibi liderlere bırakılmaktaydı. Yöneticinin seçiminde de bölgedeki kavim, kabile reisleri veya şeyhler gibi şahsiyetlerin etkili olduğu bilinmektedir. Yöneticiler seçilirken yukarıda bahsedilenlerin rızaları alınmaktaydı. Mutasarrıf atanması 111 nolu mühimme defterinde şöyle ifade edilmektedir: *Liva-i mezbure tarafından sancak beyi nasb ve tayin olunup liva-i mezburda mütemekkin olan ümera ayan ve erkân ve aşair ve ve kabail ve ağalar ve ihtiyarları muma ileyh Mehmed Sani hizmet-i umuruna tekayyud olunduğunda razı ve şakirler olup mukteza-i şer'i üzere...* (BOA, MD, 111, s. 410).

Hiçbir durumda liderliğin yönetici aile dışında başka bir aileye geçmesine izin verilmezdi. Eğer beyin kendisinden sonra gelebilecek bir oğlu yoksa bölgenin öteki beylerinin aynı ailenin farklı bir kolundan olan kişiyi aday gösterilebilirdi. Bu politika dolayısıyla çoğu Kürt mirleri iktidarlarını garantiye almak için Osmanlıların yardımına bağımlı hale geldiler ve böylece Osmanlı Devleti Kürt aşiret yapılarına müdahale etmek için uygun bir zemin bulmuş oldu. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Osmanlılara karşı tehdit oluşturan güçlü emirliklerin varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir. Devlet bunlara karşı uygulamış olduğu sistemde hassas davrandı. Öncesinde tam bir özerklikle yönetilen bu emirlikler daha sonra eski imtiyazlarını yavaş yavaş kaybetmeye başladılar. 19. yüzyıla gelindiğinde son Kürt emirliği Botan da Osmanlı idari yönetimiyle kesin bir şekilde birleşmiş oldu. Ancak her ne kadar özerklik derecesi 16. yüzyılın ilk dönemleriyle karşılaştırıldığında büyük ölçüde azalmış olsa da 17. yüzyılda özerklikle yönetilen güçlü emirlikler bulunmaktaydı (Özoğlu, 2009, s. 73; Jwaideh, 2012, s. 117-120).

Arşiv belgelerinde yönetici ailelerin özellikle belirtildiği görülmektedir. Örneğin Erzurum Valisi Ali Paşa Eleşkird Sancağı'nı zorla ele geçirmiş olan Mahmud'dan para almış, Bayezid Sancağı Beyi Osman'ın yerine Mahmud'u getirmek

istemiştir. Erzurum, Kars, Çıldır, Karahisar beylerbeyleri, zuema, sipahi ve gönüllü askerleriyle birlikte Hamur, Diyadin, Eleskird kaleleri ve Bulanık zeameti karyelerini basıp yaptıkları katliama ve bu yağma neticesinde oluşan zarar ve ziyana dair arz yazılmıştır. Belgede yöneticinin “Bayezid Sancağı beğliğine Ocak-beyzadelerden aşair ve kabail ve reaya ve beraya fukaralarının muhtarı olan Osman kullarına” şeklinde ifade edildiği görülmektedir. (BOA, AE.SAMD.III, 196/18941). Belgede görüldüğü gibi Bayezid Sancağı Beyi Osman’ın yönetici bir aileden geldiği görülmektedir. Ayrıca Osman Bey’in, burada bulanana aşiretler, kabileler ve fakirlerin yöneticisi olduğu belirtilmektedir.

Her görevli, beylerbeyi tarafından atanıyor ancak bu resmi görevlere sadece yerel yönetici ailelerin mensupları seçilebiliyordu. Yukarıda ifade edildiği gibi yurtluk ocaklık olarak yönetilen yerlerde mutasarrıfın resmi olarak atandığına dair belge gönderilmekteydi. Mesela 1130/1720 yılında Yurtluk-Ocaklık olarak yönetilen Bayezid Sancağı’na Mahmud Paşa’nın atandığına dair ferman gönderilmiştir (BOA, Müzehhep Ferman, 36/2).

Bazı durumlarda devlet yurtluk ve ocaklık konumunda olan yerlerdeki mutasarrıfların seçimine doğrudan müdahale edebiliyordu. Çünkü bazen yerel bey ya halkı baskı altında tutuyor ya da devletin istediği şekilde hareket etmiyordu. Bu durum yerel beyin görevden alınmasına neden oluyordu. Görevden alınan mutasarrıf bu durumu kabullenmeyerek isyan yolunu tercih ediyordu. Mutasarrıf eğer büyük bir nüfuza sahipse devlet bir şekilde onu tekrar yönetici olarak atayabiliyordu. Ancak bazen de devlet bu kişiyi görevden alarak yerine başka bir kişiyi tayin edebiliyordu. Örneğin 1112/1701 yılında Bayezid mutasarrıfı İbrahim Paşa görevden alınmış, yerine Mehmed Sani getirilmiştir. Ancak bu duruma razı olmayan İbrahim Paşa isyan etmiş, devlet paşayı itaat altına almak için çevredeki sancaklara emir göndermiş ve onu kontrol altına almaya çalışmıştır. Mühimme defterinde şu ifade yer almaktadır: *Sabık Bayezid Sancağı beği iken vefat iden Mehmed Bey oğlu olan erşed evladından olan*

kıdvetü’lemacid vel akran dame izzuhu liva-i mezbure tarafından sancak beyi nasb ve tayin olunup liva-i mezburda mütemekkin olan ümera ayan ve erkân ve aşair ve ve kabail ve ağalar ve ihtiyarları muma ileyh Mehmed Sani hizmet-i umuruna tekayyud olduğunda razı ve şakirler olup mukteza-i şer’i üzere olan her umurda mir-i muma-ileyh itaat ve inkiyad ve badel yevm mir-i sabık şaki-i merkum İbrahim’in liva-i mezburda...(BOA, MD, 111, s. 410; AE.SAMD.III 76/ 7632)

Mühimme kaydında görüldüğü gibi vefat eden Bayezid Sancağı Mehmed Bey’in yerine büyük oğlu sancağın ileri gelenlerin rızasıyla devlet merkezinin onayı sonucu sancak beyi olarak görevlendirilmiştir. Örneğin, İbrahim Paşa’nın azledilmesinden sonra mutasarrıf olarak tayin edilen Mehmed Behlül Paşa yaşı küçük olduğu için (8 ile 10 yaş arasında) bazı sıkıntılara neden olmuştur. O tarihlerde (1814-15) Bayezid sancağı ve Bayezid’e bağlı olan Eleşkirt ve Diyadin sancakları tekrar İbrahim Paşa’ya tevcih edilmiştir (BOA, HAT, 670/23039; Karataş, 2014, s. 52).

Abdülfettah, Ocakzadelerden Ahmed’e Bayezid Sancağı’nın yurtluk ve ocaklık olarak verilmesi ile 5.000 kişilik süvari ve piyadeyle Bayezid Kalesi’ni ele geçirmiş, Toprak Kalesi üzerine gelen eski Bayezid livası beyi Abdülfettah’ın yakalanarak asayişin sağlanması istenmiştir. Devlet, Erzurum Valisi Vezir Ali Paşa’nın maiyetine katılmak üzere Çıldır Beylerbeyi Salih Paşa, Kars Beylerbeyi Ali Paşa, Karahisar-ı Sarki Sancağı Mutasarrıfı Mustafa Paşa, Malazgird Sancağı Beyi Hasan, Mecingerd Sancağı Beyi Seyyid Yahya ve Kiğı Sancağı Beyi Süleyman’a hüküm göndermiştir (BOA, AE.SAMD.III 85/ 8570).

Bayezid mutasarrıfların bazıları olumsuz hareketlerinden dolayı görevlerinden alınıyor, yerlerine sancakta yer alan kavim ve kabile liderlerinin onayı alınarak yeni bir mutasarrıf atanıyordu. Fakat azledilmeyi kabul etmeyen mutasarrıf isyan yolunu seçebiliyordu. Bölgedeki halktan destek gördüğü zaman isyan lideri bölge idaresini keşmekeşe sürükleyebiliyordu. Bu durumda devlet bazı uygulamaları yürürlüğe

koymuştur. Bayezid Sancağı'nın eski mutasarrıfı azledilmiş, yerine Mehmed Sani getirilmiştir. Bu durumu kabullenmeyen İbrahim Paşa isyan etmiştir. Muhtemelen bazı aşiretlerden destek alarak çevredeki bazı yerlere (Malazgirt, Hımış, Patnos gibi) saldırı girişiminde olmuştur. Devlet, 1112/1700-1701 Mehmed Sani'yi mutasarrıf atadıktan sonra İbrahim Paşa'ya yardım eden bazı aşiret ve kabile reislerinden 50.000 kuruş nezir akçesi (İlgürel, 1995, s. 468) cezası kesilmiş, vekilleri *Ken'an zide kadruhu* aracılığıyla baş muhasebeye kaydedilmiştir (BOA, MD, 111, s. 410-411).

Kürt sancakbeylerinin devlete karşı sorumlulukları, Osmanlı Devleti'nin diğer sancaklarında görev yapan yöneticilerden pek farklı değildi. Yerel beyler, askeri seferlere iştirak ettiği zaman beylerbeyine itaat etmek ve devlete yıllık vergisinden belli bir pay vermek zorundaydılar. Bu durumla ilgili arşiv kaynaklarında çok sayıda belge bulunmaktadır. Yurtluk-ocaklıkla yönetilen Bayezid Sancağı'nın senevi yıllık cizye gelirinin bir kısmını merkez hazineye gönderdiğine dair kayıtlar mevcuttur. Örneğin 1116 -1133 (1700-1715) yılları arasında devlet, Şelve (Tutak ve Ağrı civarı), Bayezid ve Eleşkirt sancaklarının merkeze göndermedikleri 70.250 guruş cizyelerinin göndermeleri konusunda emir göndermiştir (BOA, Cevdet Maliye, 24026). Fakat Osmanlı Devleti için sorun olan bu durum daha sonraki dönemlerde de devam ettiği görülmektedir.

Daha önce de ifade edildiği gibi merkezi hükümet, sancak beylerine beylerbeyinin ihtiyaç duyduğu zaman kendilerine yardım etmelerine dair emirler göndermekteydi. Örneğin Safer 1111/1699 yılına ait bir hükümde; "Malazgirt Kalası etabından bazı eşkiyalar köyleri basıp reayanın malalarını talan ettiğini ve Kars valisi Ali Paşa'nın bu durum karşısında önlem alması" istenmiştir. Hükümet, Ali Paşa'dan Bayezid Sancağı beyine bir haber geldiğinde kapı halkı ve eyalet askerlerini de yanına alarak bu meselenin güzel bir şekilde sonuçlandırılması için paşanın yardımına gidilmesini istemiştir (BOA, MD, 111, s. 165).

Merkezi otorite güçlü olduğu ve sultan kontrolü elinde tuttuğu zaman yerel yöneticilerin devlete itaat ettikleri görülmekteydi. Ancak otorite boşluğu ve yönetimdeki zafiyet yerel beylerin hareket alanını biraz daha genişletmiş ve bunların serbest hareket etmelerine neden olmuştur. Bayezid mutasarrıfı İshak Paşa (ö. 1799) birçok vukuatı olmasına rağmen devlet kendisine herhangi önemli bir yaptırımında bulunmamakla beraber halka yapmış olduğu zulmü (malların gaspı, adam öldürme vs) bir nevi görmezlikten gelmiştir. Ayrıca İshak Paşa Eleşkirt Sancağı'nda ileri gelen çok sayıda kişiyi öldürmüştür. Bunlar arasında Eleşkirt mutasarrıfı Abdi Paşazade Muhammed Bey ve kardeşi Ali ve Süleyman Beyler, Müderris Abdülgafur-zade Muhammed Efendi, Eleşkirt hanedanından Yusuf Beyzade Hacı Mirza Bey, Eleşkirt aşiret ağası Süleyman Ağa, amcazadesi, Yakup Ağa ve Süleyman Ağa'nın oğlu Ali Ağa, Ova Subaşı Süleyman Ağa, Hamur beyi İbrahim Bey gibi şahsiyetler bulunmaktadır. Ayrıca Eleşkirt hanedanından yukarıdaki şahsiyetler dışında 45 kişiyi öldürmüştür (Karataş, 2014, s. 36). İshak Paşa'nın bu kadar çok sayıda kişiyi öldürtmesi, paşanın güç ve nüfuz mücadelesini göstermektedir. İktidarını elde tutmak için çok sayıda insanın hayatına kastetmiş ve rakiplerini bertaraf etmeye çalışmıştır.

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi beylerbeyi veya kadının İshak Paşa'ya karşı kayda değer bir önlem alacak güçte oldukları söylenemez. Ciddi bir önlem alınmadığı için İshak Paşa Bayezid Sancağı'nda otoriter bir politika izlemiş, devletin kendisine ciddi bir yaptırımda bulunmaması İshak Paşa'yı nüfuz ve otoritesini sağlamada daha da serbest bırakmıştır. Devletin İshak Paşa'ya karşı affetme yolunu tercih etmesinin bölgenin stratejik bir öneme sahip olması, paşanın bölge halkı üzerindeki etkisi, İranla diplomatik bir krizin yaşanmasının önüne geçmek gibi sebeplerden kaynaklandığı ileri sürülmüştür (Karataş, 2014, s. 25). İshak Paşa'nın merkezden uzak olması ve devletin bu dönemdeki otorite zayıflığı neticesinde İshak Paşa daha rahat hareket etmesine sevk etmiş ve nüfuz alanını genişletmiştir.

Sonuç

Osmanlı idari yapısında yurtluk-ocaklık sistemi önemli bir yer tutmaktadır. Devlet merkezden uzak yerler ve de sınırda bulunan sancakların bazılarını yurtluk-ocaklık veya hükümet şeklinde idari bir taksimata tabi tutmuştur. Bu yönetim sisteminin her zaman sorunsuz bir şekilde gittiği de söylenemez. Yerel beylerin yönettiği veya mutasarrıf olduğu bu idari sisteme tabi olan yerlerde bazen olumsuzluklar meydana gelebiliyordu. Bayezid Sancağı yurtluk ve ocaklıkla yönetilen sancaklardan biriydi. Bayezid bir serhad şehri olduğundan Osmanlı Devleti için stratejik bir konuma sahipti. Osmanlı ve İran arasında tampon bir vazife görmekteydi. Bundan dolayı Osmanlı ve İran için büyük bir önem arz ediyordu. Her iki devlet aralarındaki çatışmalı durumlar nedeniyle ihtiyatlı davranmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti bu bölgenin hassasiyetini bildiği için idari noktada bu durumu göz önünde bulundurmıştır. Bayezid Sancağı, sınırda olmasından Osmanlı Devleti'nin Tebriz, Revan gibi yerlere düzenlediği seferler nedeniyle de önemli bir sancaktı.

Yurtluk-ocaklıkla yönetilen Bayezid Sancağı aynı statüdeki diğer sancaklar gibi savaş zamanlarında padişahın ordusuyla birlikte savaşa katılır ve yıllık olarak belli miktarda merkeze vergi gönderirdi. Bu vergilerin her zaman düzenli olarak gönderildiği de söylenemez. Yerel bey zaman zaman isyan etmekte olup, göndermesi gereken vergiyi göndermiyordu. Bu durum devletin yerel bey veya mutasarrıfın isyanını bastırmak için güç kullanmasına neden oluyordu. Ayrıca mutasarrıf değişikliğinden dolayı isyan eden eski yöneticiler, bazen Erzurum valisinden destek alarak tekrar eski konumlarını geri almaya çalışmışlardır. Bu konumlarını elde etmek isteyen eski mutasarrıflar bazen çevre sancaklara da saldırarak halka büyük zararlar veriyorlardı.

Yurtluk-ocaklıkla yönetilen Bayezid Sancağı devletin bu şekilde yönetilen diğer sancakları gibi şehrin ileri gelen bir hanedanı içinden seçilebilmekteydi. Seçilen yerel bey ne kadar güçlü ve nüfuzlu ise konumunu koruması o derece rahattı. Yaptığı bazı haksızlık ve yolsuzluklara rağmen yine

görevinde kalabiliyordu. İshak Paşa örneğinde olduğu gibi halk üzerinde uygulamış olduğu zulme ve haksız yere çok sayıda insan katletmesine rağmen paşa adı geçen sancakta mutasarrıflık yapmaya devam etmiştir. Bu durum biraz da devletin içinde bulunmuş olduğu durumla ilgilidir. Osmanlı Devleti 18. yüzyılda devlet yönetiminde tedrici bir zafiyet yaşadığı, yönetimde otoritesizlik sergilediği ve devletin sahip olduğu topraklar üzerinde tam bir kontrol sağlamadığı söylenebilir. Bayezid Sancağı'nda da bu dönemde bir otorite boşluğunun olduğundan bahsedilebilir. Bu durum sınırdaki sancak beylerinin daha serbest bir şekilde hareket etmesine ve halka zulmetmesine ve buna mukabil halkın şikâyetlerde bulunmasına neden olmuştur.

Kaynakça

- Averyanov, P. İ. (2010). *Osmanlı Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)*. (İ. Kale, çev). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Aydın, D. (1998). *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1590)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Mühimme Defteri*, 111; 138; 180
- _____ *Müzehep Ferman* 36/2.
- _____ *HAT*. 670/23039.; BOA, *HAT*, 3/238.
- _____ *Mad*. d. 03288.; *Mad*. d. 3609/225.
- _____ *Cevdet Maliye*, 24026.
- _____ *AE.SAMD.III*, 196 /18941; *AE.SAMD.III*. 85/ 8570; *AE.SAMD.III* 76/ 7632.
- Başar, F. (1997). *Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717-1730)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bilgili, A. S. (2004). *Osmanlı ve Azerbaycanı I (16 ve 18. Yüzyıllar Sosyal ve Ekonomik Tarih)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Doğan, C. (2011). XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 31-43.
- Ekinci, R. (2012). Aziz Efendi'nin Islahatnamesi Üzerine. *Kürt Tarihi Dergisi*, 2, 14-19.
- Erkan, K. (2007). *Köprülüzade Abdullah Paşanın Şark Seferi Seraskerliği Esnasında Tutulan Sefer Mühimmesi (N.1146-Z.1147)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, İstanbul.
- Göyünç, N. (1991). *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Gül, A. (2011). Bayezid Sancağının Demografik Yapısına Genel Bir Bakış. *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu Bildirileri*, O. Belli (Ed). (cilt. III). İstanbul. ss. 156-172.
- Gündoğdu, H. (1991). *Doğubeyazıt İshak Paşa Sarayı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İlgürel, M. (1995). *Osmanlılarda Eşkıyalık Hareketleri*, (cilt 11). İstanbul. ss. 466-469.
- İnalçık, H. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*. (R. Sezer, çev) (2. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnbaşı, M. (2004). Çıldır Beyleri: I. İshak Paşa ve II. İshak Paşa." *Güneşin Doğduğu Yer Doğubeyazıt Sempozyumu Bildirileri*, O. Belli (Ed). (cilt. I). İstanbul. ss. 183-197
- Jwaideh, W. (2012). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*. (İ. Çekem ve A. Duman, çev). (7. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karataş, Y. (2014). *Bayezid Sancağı ve İdarecileri (1700-1914)*. İstanbul: Kitapevi.
- Kılıç, O. (2002). Klasik Dönem Osmanlı İdari Sisteminde Hükümet Sancaklar: Hakkâri Hükümet Örneği. *XIV. Türk Tarih Kongresi*, (II. cilt I. Kısım). Ankara: Türk Tarih Kurumu. ss. 703-720.
- _____ (2007). Ocaklık. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt. 33). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. ss. 317-318.
- _____ (2013). Yurtluk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (cilt. 43) İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. ss. 614-615
- Kırzioğlu, M. F. (1976). *Osmanlıların Kafkas-Ellerini Fethi (1451-1590)*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Kunt, M. (2011). *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*, (cilt 3). (11. basım). İstanbul: Cem Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2012). *Türkiye Teşkilat Ve İdare Tarihi*, (4. baskı). Ankara: Cedit Neşriyat.
- Öz, M. (2013). *Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumlar*, (5. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Özoğlu, H. (2009). *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*. (N. Özok-Gündoğan ve A. Zana-Gündoğan, çev). (2. basım). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Solak, İ. (2012). Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilatı. *Osmanlı Teşkilat Tarihi*. T. Gündüz (Ed). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Tuncel, M. (1994). Doğubeyazıt. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt. 9). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. ss. 492-494.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011), *Osmanlı Tarihi*, (cilt. II). (10. baskı) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- White, S. (2013), *Osmanlı'da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celali İsyânları*. (N. Elhüseyni, çev). İstanbul: Alfa/Tarih.